

ALUM DI NA NWUNYE N'OBODO IGBAKWU

Chinweude N. Ugochukwu & Isaac O. Ananwude

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Eshia

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

Ugochukwuchinweude@ymail.com

Umj edemede

Nchocha a lebara anya n'ihe gbasara ilu di na nwunye di ka e si eme ya n'obodo Igbakwu. N'agbanyeghi na ilu di na nwunye bu otu n'ime omenala putara ihe na ndu ndi Igbo, a bagidere nchocha a n'ih na o nwere ihe ndi gbara okpurukpu putara ihe n'alum di na nwunye n'Igbakwu ndi di iche n'ihe gbasara alum di na nwunye n'akuku ala Igbo ndi ozo. A choro isite na nchocha a wee gbaa n'anwu ihe ufodu mere ilu di na nwunye n'Igbakwu jiri di iche n'etu e si eme ya n'akuku ala Igbo ndi ozo. N'ime nke a, a gbasoro usoro nchocha sovee iji choputa ihe niile gbasara isiokwu nchocha a. E jiri mmadu iri ise sitere n'ogbe ano di n'Igbakwu wee mee nchocha. E ji atutu usoro ezinaulo wee tuchaa isiokwu. A choputara ndiche ndi a n'ihe gbasara usoro e si alu nwaanyi n'Igbakwu: iwunye ego n'okwu, ikpoga ego, igba aja, nakwa ibuna ego. A chikotara ihe ndi a choputara banyere alum di na nwunye ma tuo aro ka e lebagharja anya n'usoro alum di na nwunye n'Igbakwu; ka e wepu omenala ndi ekwesighi ekwesi ma kwadosie omenala ndi di mma ike.

1.1 Okwu Mmalite

Ndi Igbo bu ndi bi n'ebe a maara di ka ala Igbo, ma nwekwa asusu Igbo di ka asusu nne na nna ha. Onwuejeogwu (1981) kwara na ala Igbo sitere n'Agbo na Kwale na steeti Delta wee gbadaa Diobu na Umubayi di na mpaghara Potakotu. O gafekwara Aruchukwu nke di na steeti

Abia ruo Afikpo na Isiagu ndi di na mpaghara Abakaliki. Ala Igbo gbagokwara Enugwuezike nke mpaghara Nsuka, ma gafekwaa Ebu nke ala Igbo ofesi Naija.

Nke a putara na o bu ndi Igbo mejuputara steeti Anambara, Enugwu, Ebonyi, Imo, Abia na mpaghara ufodu na steeti Delta, Akwa-Ibom na Rivas. O bu eziokwu na o dighi mgbe ndi Igbo noro n'okpuru otu ochichi di ka o di n'etiti ndi Edo, Awusa, Yoruba wdg., ma otutu ihe na-egosiputa na Igbo niile bu otu.

Ndi Igbo nwere omenala ha na-eme e ji mara ha. Ogbalu (1981) kwara omenala di ka: Ihe anyi na-eme; otu anyi si adi ndu; ihe anyi na-eri na ihe anyi na-etinye n'ahu na otu anyi si eji ejiji; ihe e jiri mara anyi di ka mba; abu anyi na-abu; egwu anyi na-ete; omume na agwa anyi na-akpa.

Omenala putara otu ndi si ebi ndu ha. O bu omenala ndi ka e ji amata ha. O bu nke a mere na o di nnukwu mkpa na ndi obula ga na-echekwa omenala ha. Agburu obula enweghi omenala anwula. Omenala ndi metutara asusu ha, agumagu ha, nkwenye di iche iche ha nwere, ekpemekpe ha na mmemme di iche iche ha na-eme.

E mere nchocha a iji choputa ihe gbasara ilu nwaanyi n'obodo Igbakwu. Ilu nwaanyi zuru Igbo niile onu. O bukwa ihe a na-eme na mba uwa di iche iche. Alimalu bu ihe dibu adi. O malitere mgbe Chineke kechara uwa kee mmadu. N'akwukwo nsọ (Jenesis 1:27-28), "Chineke kere mmadu n'oyiyi ya. O kere ha nwoke na nwaanyi gozie ha, wee si ha, manu otutu umu, ka agburu unu biri n'owa ka ha nwee

ikike n'ụwa. N'ih i nke a alụmalụ abụrụla otu omenala ụwa niile nabatara.

Igbakwụ bụ otu obodo dī na Najjiriā. O dī n'ime ala Igbo n'okpuru ọchichī Ayamelum nke Steeti Anambara. Asụsụ ha bụ olu asụsụ ndi Igbo. E ruo na Ayamalum, o dī n'etiti Omoo na Ifite Ogwari.

N'ala Igbo, obodo ọbụla nwechara mmemme ha na-eme. Igbakwụ nwere mmemme e ji mara ha dī ka mgba, ọnwā ito, mgba nobo, Ayaechi, itụ elo, ichi ọzọ, igba mmanwu, iri ji na ndi ọzọ dī iche iche mana nke nchọcha a gbadoro ukwu na ya bụ alum di na nwunye dī ka e si eme ya n'Igbakwụ.

Nchọcha a lebara anya n'otu n'ime omenala ndi Igbo nke bụ alum di na nwunye. O bụ naani etu ndi Igbakwu si eme mmemme alum di na nwunye ka a gbakwasara ukwu wee mee nchọcha. O bughị ihe niile gbasara alum di na nwunye ka a ruturu aka. E lebara anya n'ihe ndi gbara okpurukpu gbasara alum di na nwunye dī ka o siri metuta ndi Igbakwu. Ihe ndi ahụ gunyere: iwunye ego n'oku, ikpoga ego, igba aja, ibuna ego na iga n'akpu ereamaji. E lebakwara anya na mgbanwe batara n'alum di na nwunye nke ditu iche na etu e si eme ya n'oge gboo. Nchọcha a emetughị aka n'ihe ufodu gbasara alum di na nwunye dī ka: nkwadobe ilu nwaanyi, bia malụ unọ, iku aka n'uzo dg., n'ih i na ihe ndi a bụ ihe zuru Igbo niile onu. Ihe ndi e lebara anya na nchọcha a bụ ihe gbara okpurukpu gbasara alum di na nwunye n'obodo Igbakwu.

2.1 Nnyocha Agumagu

N'ala Igbo niile, obodo ọbụla nwere asụsụ na omenala o ji dị iche n'obodo ndị ọzọ. Ọ bụkwa omenala na asụsụ ndị a ka e ji mara ha. Obodo ọbụla na-ezipụta omenala ya site na mmemme dị iche iche ọ na-eme. N'ebe a, a tulerere ihe ndị ọkammuta dị iche iche kwuru banyere omenala dị ka o si metụta ilu nwaanyi.

Uchendu (1965) kọwara na alım di bu ezigbo ọnọdu kwesiri ma nwoke ma nwaanyi. E lebaa anya na nkọwa nwaamadi a, a ga-ahụ na ọnọdu alım di na nwunye bu ihe nwoke ọbụla ma ọ bu nwaanyi ọbụla na-achọ. Ọ na-adị nwoke ma ọ bu nwaanyi ọbụla n'obi na ọ bu ihe a ga-eme eme. N'ala Igbo dum, a na-atụ anya na nwoke ọbụla toputara ihe e ji mmadu eme ga-alu nwaanyi, etu a ka ọ dikwa nwaanyi ọbụla topuru ihe e ji mmadu eme. Ọ naghị adị nwoke ma ọ bu nwaanyi obi ọcha ma ọ buru na ha alughị di ma ọ bu lụọ nwaanyi n'ihi na ha adighị enwe ugwu na nsopuru zuru oke. Ha na-anọkarị n'okwunuka mgbe niile. Ha anaghị enwe anuri n'ihi mkpari ha na-enweta n'aka ndi mmadu.

N'okwu nke ya, Arinze (1970) kọwara na ndi Igbo nwere nnukwu nsopuru n'ebe alım di na nwunye na ezinaulo di, ọ bughị ihe dijiri naani nwata nwoke na nwaanyi ọ ga-alu, kama na ihe niile ga-aga na ya ga-esite n'ebe ezinaulo ahụ di. O nweghi omenala a ga-eji tunyere ya n'ihi na ọ bu na ya ka e si enweta nwa.

Arthur (1953) kwukwara na alımalu di ka nke ndi obodo Yurop bu njiko di n'etiti mmadu maka inye nkwado zuru oke ya na iji wee mta umaka. Nke a putara na omenala ilu

di na nwunye bu na ya ka e si enweta nwa. Emenanjo (1981:69) n'aka nke ya, si na "alum di na nwunye di ka omenala zuru Igbo niile". Ndi Igbo kwenyere na nwoke luo nwaanyi, ya na nwunye ya ewee biko nwee ezinaulo nke ha, ha ga-ebido mutawa umu ka ezinaulo ha ghara ichi. Otutu obodo n'ala Igbo kwenyere na nwa nwoke di mkpa nke ukwu n'ezinaulo n'ih na o bu nwoke ga-anochi nna ya ma a choo nna a hughi ya n'ih na nwaanyi bu onye obodo ozo. Emenanjo ziputara usoro olulu nwaanyi di ka ndi Igbo kwenyere. Ha bu:

O bu nwoke na-achoro nwaanyi gawa be nna ya ilu ya. O bughu nwaanyi na-achoro nwoke aga. Nwoke na-emefu ego, mmanya na aku na uba ndi ozo iji wee kwuo ego nwaanyi.

Otu onye anaghi eje okwu olulu nwaanyi naani ya, o ga-eduriri ndi okenye umunna ya wee gaa okwu nwaanyi. Nwoke muru nwaanyi anaghi eke nwa ya di naani ya. O ga-akpokota umunna ya na ikwu na ibe ya ka ha kenye nwa ya di. Ekwealor (1998) n'aka nke ya kwara alum di na nwunye di ka nnukwu ihe na ndu ndi Igbo. Alumalu putara ijiko nwoke na nwaanyi di ka di na nwunye ka o siri di n'omenala. Nke a ga-eme ka umu ha ga-amuta buru umu ziri ezi n'anya ohanaze ma burukwa oke diiri nne na nna. Ka alum di na nwunye siri dika mkpa na ndu ndi Igbo, a na-aleda nwoke rugoro ogo ilu nwaanyi ma o lubeghi anya mgbe obula a na-ekwu okwu di mkpa. Otu aka ahukwa, a na-ele anya na oge nwaagboghobu obula tozuru ihe e ji nwaanyi eme na o ga-alu di. Nke a mere na ndi Igbo na-ekwu na "nwa tofee onye muru, a juwa onye na-alu?" Ekwealor metukwara aka n'ufodu ihe nhubama di n'alum di na nwunye di ka: Nkwekorita nwoke na nwaanyi ga-alu onwe ha,

Nkwekọrịta ezinaụlọ nwoke na nwaanyị ga-alụ onwe ha,

Ọhia ajuju: Nke a pụtara na ndị ezinaụlọ nke nwaanyị ga-aju ajuju gbasara ezinaụlọ nke nwoke ebe ndị be nwoke ga-ajukwa ajuju gbasara ezinaụlọ nke nwaanyị. A na-eme nke a iji chọpụta ụdị ezinaụlọ ha na ha na-achọ ibụ ọgọ. Ajuju dī etu a na-adị mkpa nke ukwuu n'alụmalụ ndi Igbo.

Ọji: Nke a na-adị mkpa na mmemme ndi Igbo dī iche iche. Ọ bu ọji ka e ji agọ ọfọ mgbe a na-ekwu ihe gbasara alụm di na nwunye.

Mmanyà: Nke a bụkwa otu ihe zuru Igbo ọnu n'alụm di na nwunye ha.

Isiakụ nwaanyị: Nke a pụtara akụ a na-eme n'isi nwaanyị a na-achọ ilu.

Onye akaebe ma ọ bu ndi akaebe: Otu onye nwere ike nọrọ dī ka onye akaebe maka ezinaụlọ abụọ ahụ, ma mgbe ụfọdụ ezinaụlọ ọbụla na-enwe onye akaebe nke ya. Ọ bu onye akaebe na-eziriti ozi n'etiti ọgọ na ọgọ. Ọ na-ahukwa na udo dī n'etiti di na nwunye ma ọ bu n'etiti ọgọ na ọgọ. Onye Igbo nwere ikike ilu karịa otu nwaanyị. A naghị alụcha nwaanyị otu ụbọchị n'ala Igbo.

Stone (1977) hụgara alụm di na nwunye dī ka ihe na-eziputa mmekọrịta n'uzọ pụrụ iche nke na-aputa ihe n'idi n'otu ndi mmadu ma ọ bu obodo. Ọ gara n'ihu kwuo na ihoro onye a ga-alu na-agbadokari ukwu n'ochicho inwe mmekọrịta nke na-egosi mmetuta na mmuo na ihunanya. Eze (2004:1) hūgara alụm di na nwunye dī ka “otu ihe nwere nkwekọrịta enweghi ọgwugwu na-adị n'etiti mmadu abụọ nke Chineke mebere iji wekọta otu nwoke na otu nwaanyị ọnu”. O kwenyekwara na alụm di na nwunye bu otu n'ime ihe ọhannaeze nabatara nke ọma n'imalite ndu ọhụ mmadu nke mere ka a hūta ezinaụlọ

dị ka otu pekarịsiri n'obodo ma burukwa nke si n'alum di na nwunye wee puta. Marshall (1994) kwenyere na alum di bu omenala a nabatara maka inwe mmekorita n'etiti nwoke na nwaanyi ruru ogo ilu onwe ha; bu ndi na-enwe ikikere na oru di iche iche. O ruturu aka na n'oge ugbu a, na alum di na nwunye bu ihe a na-emezi etu o siri masi onye nke na a na-ahutazi ufodu umu okorobia na agboghobia ka ha biko onu n'otu ebe di ka di na nwunye n'enweghi nkwado ohanaze. Marshall na-ekwusi ike na alum di na nwunye ka buriri uzọ a nabatara na ndu maka mmuba makana o buru na alum di na nwunye adighi, a gaghị enwe omumu mmadu n'uzo ziri ezi.

Nze (2010:64) hutara ilu nwaanyi di ka alum di na nwunye nke di n'etiti nwoke na nwaanyi ma o bu ijiko nwoke na nwaanyi di ka di na nwunye ka o siri di n'omenala. Nke a ga-eme ka umu ha ga-amuta buru umu ziri ezi n'anya ohanaze ma burukwa oke diiri nne na nna. Ilu nwaanyi na-abukari nkwekorita nwoke na nwaanyi, nne na nna ha na ikwu na ibe ha n'ihia ya, o bu uzọ e si ejikota ezinaulo di iche iche ha aburuzia otu. O rutukwara aka n'ihe ndi kpatara e ji alu nwaanyi bu: imuta nwa, ozọ bu ka nwoke nweta onye enyemaka n'ebe oru ezinaulo di, nwoke na-alukwa nwaanyi iji nweta ugwu na nsopuru n'obodo. Ozọ bukwa ka o nweta ndi ga-enye aka n'oru ugbo nakwa ka e nwee mbawanye nke ezinaulo.

Giddens (2003:467) kwuru na alum di na nwunye bu otu mbiko onu na-adi n'etiti mmadu abuo tozuru ogo ilu di na nwunye nke ohanaze nabatara n'uju maka inwe mmeko edina. Mgbe mmadu abuo luru onwe ha, ha aburu otu

ezinaulo nwere otu ahụ nke mere na njiko ha na-ejikokwazi umunna ha tinyere nne na nna ha, umunne ha nwoke, umunne ha nwaanyi na umunne na umunna ha ndi ozo bu ndi obara jikoro.

3.1 Atutu Nchocha

A gbasoro atutu usoro ezinaulo nke a na-akpokwa atutu Bowen. Di ka Hall (1981) siri kowa, atutu a bu nke Murray Bowen weputara n'afọ 1950 na-achọ ka a mata usoro mmetuta obi ma o bu ihunanya, alum di na nwunye n'usoro ezinaulo si aru oru. Atutu a na-akowa na alum di na nwunye na ihe ndi di n'ime ya bu naani mmadu abuo mere nkwekorita ka o metutara. Bowen kowaputara na atutu a bu nke na-ekwusi ike na alum di na nwunye bu ihe di ogologo ndu mmadu abuo no n'ime ya nke na nkewapu abughi ihe ga-ekwe omume. Bowen ji ihe o kporo traiyangulu (triangle) were kowaputa na a na-enwe onye ato n'alum di na nwunye ma o bu ndi na-etisa ezinaulo ma o bu di na nwunye. Atutu a gbadoro ukwu n'ihe ndi a were gosiputa nkowa ya:

Alum di na nwunye bu ihe na-eduba mmadu n'inwe ezinaulo. Alum di na nwunye na-enwe usoro.

Alum di na nwunye na-agbado ukwu na nkwekorita nwoke na nwaanyi huru onwe ha n'anya.

Alum di na nwunye na-enwe onye aka ebe na ndi mgba ama.

E nweghi nkewapu ezinaulo maobu alum di na nwunye.

4.1 Akuko Ala Igbakwu

Obodo obula di n'upa nwere omenala di iche iche. A na-eziputa omenala ndi a site na mmemme na asusu di iche iche di ka obodo si di. Igbakwu nwere mmemme di iche iche n'oge di iche iche nakwa usoro di iche iche. E nwere oge anọ

mejuputara ya, ha bu: Isiokwe, Amagu, Isiachele na Eriato. O bu site n'aka Maazi Eze Okpala onye o bu ya muru Igbakwu dum ka mmemme alum di na nwunye si wee malite ruo taa. Ndi Igbakwu kwenyesiri ike na ntala nna ha bu Maazi Okpala tooro ha. Eze Okpala, di ka akuko siri koo si Aguleri bia wee choputa ma mutakwa Igbakwu. Ndi Igbakwu ka na-esokwa ntala ahụ nna ha bu Eze Okpala tooro ha ruo taa.

4.2 Mmemme Di Iche Iche A na-Eme n'Alum Di na Nwunye n'Igbakwu

E nwere mmemme di iche iche ndi Igbakwu na-eme n'oge alum di na nwunye. Ufodu n'ime mmemme ndi ahụ ezughi ala Igbo dum onu; ha gunyere: iwunye ego n'okù, ikpoga ego, igba aja, dg.

4.2.1 Iwunye Ego n'Okù

N'obodo Igbakwu, o buru na nwoke tozuo ihe e ji nwoke eme, ihe na-abia ya n'uche oge obula bu inweta onye nke abuo, ya bu onye enyemaka di ka o di n'akwukwo nsọ. Oge di otu a, nwoke ahụ ga-etinye anya na mmiri maka onye o ga-alu. O buru na o nwee ebe a muru nwa (nwa nwaanyi) ohuru, nwoke ahụ ga-aga leta nwa ohuru ahụ. Ihe o ji aga ileta ya bu ka o mara ma o di ya mma olulu. O bu eziokwu na a naghị ama nwa ga-abu ezigbo nwa site na nwata mana ha na-eme ya site na nkwenye ha nwere, na ezinaulo nwa ohuru ahụ si puta. Mgbe nwoke ahụ gasiri leta nwa ohuru ahụ, o buru na o nwere mmasi ebe nwa ahụ no di ka ilu ya, o ga-agwa ndi muru nwa ohuru ahụ na o choro ilu ya. Ndi muru nwa ohuru ahụ o choro ilu ga-atulekorita uche n'okwu ya ma choputa udi mmadu nwoke ahụ bu ma o di

ike ọrụ; ma ezinaụlọ o si wee ụta ha na-akpa ajọ agwa. Ha mesịa nchọputa ndị a, ha ga-agwa nwoke ahụ ihe bụ uche ha. Ọ bụrụ na ha kweta, ndị be nke nwoke na ndị be nke nwaanyi ga-emezu omenala dī ka o siri dī. Ha na-eme nke a site n'iwere ego naabọ (naira abụọ) wunyere nwata nwaanyi ahụ n'ọkụ a tanyere obere mmiri. Òkù bụ obere ite e ji aja kpụ. Ha ga-ekuru mmiri ahụ nye nwa ahụ ka ọ ńụọ. Nke a bụ iji gosi na ọ lụgo di. Tupu nwoke awunyere nwaanyi ego n'ọkụ, ọ ga-etozuriri ihe e ji nwoke eme. Ya bụ na o turugo ogo ilu nwaanyi. Nne na nna nwa ọhuru ahụ ga-azugide ya ruo oge o toputere mmadu, ha edulaa ya be di ya. N'oge gboo, nne na nna na-esikwa n'uzo dī otu a achotara nwa ha nwoke nwaanyi ọ ga-alu ma o tolite.

4.2.2 Ikpoga Ego

Oge elu bụ ala ọsa n'obodo Igbakwu, a na-agbaso usoro abuo wee na-alu nwaanyi; iwunye ego n'okù na ikpoga ego. Ọ bụrụ na nwoke torugoro ilu nwaanyi achoghī ilu site n'iwunye ego n'okù, ọ ga-agwa ndi muru ya na o tozugo ihe e ji nwoke eme. Ha ga-atu aro ma saa anya na mmiri choro ya onye ọ ga-adabara ha abuo. Ọ bụrụ na ha hu onye ha choro ka nwa ha lu, ha ga-aju nwa ha ma onye ahụ adi ya mma. Ọ bụ eziokwu na otu onye anaghī alu nwaanyi mana ọ bụ ya na otu onye ga-ebi. Ọ bụrụ na onye ahụ adighi ya mma, ha ga-achokwara ya onye ozo rue na ha ahụ onye di ya mma makana a naghī ekpebi ihe di n'ilu nwaanyi otu ubochi. Ọ bụrụ na nwoke choro ilu nwaanyi na ndi muru ya kwekorita, ha ga-agakwuru ndi be nke nwaanyi ha choro ka ọ buri nwunye ha. Oge ha kwuputara ebumnobi ha na be ndi muru nwa ha choro ilu, ndi be nke nwaanyi ga-anabata ha nke oma ma kelee ha. Ha lazie, ndi muru nwaanyi ahụ

ga-akpo ya gwa ya maka ije ndi ahụ biara. Tupu nke a, ha ga-amatagodu ụdi ezinaulo biara ilu nwa ha. Nwa ha nwaanyi ga-agwa ha uche ya; ma o kwere ekwe ma o juru aju. O buru na o si ya n'obi na o choro ilu onye ahụ, ndi be ya na ndi be nke nwoke ga-ekwekorita ubochi ha ga-ekpoga ego. Nwoke na ndi be ya ga-agazi ubochi ahụ a kara aka. Ha aghaghi ikpo oriri ma o bu kpo ikwu na ibe. Ha ga-eji ihe ndi ha ga-eji mezu omenala ikpoga ego. Ihe ndi ahụ gunyere: naira anọ, oji, otu karama mmanya ike, mmanya ngwo dg. O buru na ha ruo be ndi ogo, noro ala n'ebe e nyere ha oche, ha ga-ebuputa ihe ndi ha ji bia. Ha ga-etinyekwa naira anọ ahụ. Nke a bu ego e kpotara n'isi nwaanyi. Onye bu nna ezinaulo ahụ ga-ewere ya di ka omenala siri di. Oge nke a gasiri, nwunye ha ahụ ga-aputa soro ndi be di ya noro ala. Mgbe ahụ ka nna ha ga-agobazi oji, o gosia, o were aka oji ya, a warizie ndi ozo onye obula ataa. Ha ga-anuriwa mmanya ruo oge ha ga-ala, ha ekelee ndi ha biara be ha ma laa. Site ubochi ahụ, nwaanyi ahụ aburula onye luru di. O ga-esoro ha laa gaa biri be di ya. Nke a aputaghi na e mezugo omenala n'isi ya.

4.2.3 Igba Aja

Nke a na-abia oge ikpoga ego gasiri. O bu igba aja ka e ji ama na nwaanyi alula di n'ezikwu. Nke a bu oge a na-akpo ndi mmadu oriri. Oha obodo na ikwu na ibe ga-agbako soro ezinaulo na-eme mmemme nwee onu. Ndi no na mba ozo o metutara ga-alota. Ututu ubochi a ga-agba aja, ndi be nke nwoke ga-ebu ukpa nku (nku a wunyere n'ukpa), ji asato, otu oke okpa na mkpo azu buga ya na be nwaanyi ha choro ilu. Nke a bu maka igbu okuko chi, iji gwa onye loro nwaanyi ahụ uwa (onye o bu ya biara uwa ozo site n'ezinaulo ahụ) na

o gabago ije di n'ihu na ndi Igbo kwenyere na ndu ozo ma a nwuo. Oge igba aja na-aga n'ihu, di na nwunye ga-apu gaa rie nri e ji ihe ndi ahụ sie. Igba aja bu ubochi Nkwọ ka a n-eme ya. Chi ututu ubochi ahụ foo, mmemme amalite. A ga-amalite tibe egwu ma na-esikwa ihe oriri di iche iche. Oge o kuru ihe di ka elekere anọ nke uhuruchi, nwoke choro ilu nwaanyi na ndi be ha ufodu ndi ogbo ya na-esoro kuru egwu gaba be ogo ya. Ha ruo ebe ahụ, ndi be ha ga-ebuputa ihe ndi ha ji bia igba aja. Ihe ndi ahụ gunyere: obi akwa, osungbe (karama mmanya ike), ite mmanya ngwo, oji na ego oji dg. Oge ha buputachara ihe ndi a n'ogbo, a ga-ebunye onye tosirị mmadu niile n'umunna nwaanyi ahụ na-alu di okwa oji ahụ na ego di n'ime ya. O gosia oji, o ga-ewere ego di n'ime ya ma werekwa aka oji, bunyeziesie umuaka, ha warie, mmadu niile ataa. Oji bu isi mmalite mmemme ahụ. Mgbe nke a gasiri, ndi be nke nwoke na ndi be nke nwaanyi ga-aba n'ime ulo ga mee ego n'isi nwaanyi. Nke a enweghi onu; o bu ego ole masiri nwoke ka o ga-eme n'isi nwunye ya. Ihu onu bu iji mezuo iwu. Oge e mesiri nke a puta, mmemme amalite n'uju. Oriri na onunu ariba ibe ya elu. Nna nwaanyi na-ebunye ada ya mmanya ngwo n'iko, nke a bu iji gosi ohanazeze onye bu di ya. Oge o ruru ebe di ya no, o gbuo ikpere n'ala bunye ya mmanya ahụ o nuo ma tinye ego ole masiri ya n'ime iko ahụ, ya na nwunye ya agaa n'ihu nna ya, ha egbuo ikpere n'ala, o gozie ha. Mgbe nke a gasiri, o buzi ikporo nwaanyi laa be di ya ka oge ya ruru. Nwaanyi ahụ ga-aba n'ime kwado maka ila be di ya. Ndi biara ilu nwaanyi ga-adi njikere ula. Oge nwaanyi a na-alu kwadosiri puta n'ogbo, onye bu nna na ndi be nke nwoke ga-aputa ghakwasa ya obi akwa ahụ ha gotere n'ubu. Akwa ahụ bu maka iji gbara aja. O bu akwa mbu nwoke na-akponye

nwunye ya. Ozigbo a ghakwasara ya akwa ahụ n'ubu, ndị egwu amalite tibe egwu. A ga-achọta ụmụ okorobia abụọ ga-abia jide ya aka, otu n'aka nri nke ọzọ n'aka ekpe. Nke a bu iji gosi na ha ji otu obi wee bịa lụọ ya. Dị ka egwu na-aga n'ihu, ha ga-akporọ nwunye ha lawa be di ya. Ha agaghị eche ihu na be di ya ozigbo kama ha ga-ebu ụzọ ruo n'ama obodo gagharia wee tinye isi n'ogbe nwoke ahụ siri pụta. Ha ga-erugodu ebe nwunye ya ga-akwa n'ogbe nke nwoke; ha rute ebe ahụ, a kwusị egwu; nwaanyị a bịara be ya ga-ekunye nke nwaanyị mmiri; ọ nūọ. Onye ga-eme nke a bu onye isi n'ogbe nke nwaanyị bịara alụm di n'ogbe nke nwoke na-alu nwaanyị. Tupu ụbọchị ahụ a ga-agba aja, nne nwoke ga-alu nwaanyị na-achọta onye nwunye nwa ya ga-akwa be ya mee ka ọ mata. Onye ahụ nwunye ya ga-akwa be ya ụbọchị ahụ ga-adị njikere chere ha. Oge ha ruru be ya kwusị egwu, ọ ga-ekute mmiri n'iko bunye nke nwaanyị ọ nūọ. Ọ ga-agoro ya ọfọ, nyekwa ya onyinye di iche iche. Mmiri ahụ bu iji si ya nnoo n'ije di ọ bịara.

Oge nke a gasiri, ndị egwu ga-ebidokwa ọzọ. Ha niile agabazie na be di ya. E ruo ebe ahụ, a ga-akwusị egwu, onye ọbụla ewere oche. Onye na-alu nwaanyị ebuputara ndị bjaara ya mmemme ihe oriri. Nwunye ya ga-esoro ndị ọgbọ di ya noro ebe ha no. Oriri na onunụ amalite. Oge nke a gasiri ndi mmadu ga-amalite labazie. Ndi Igbo kwuru okwu si na ọ na-abu e mesia akwu, oguru adoro onye mere akwu. Oge ndi mmadu lasiri, nwunye ya ga-abazi n'ime ulo ga saa ahụ ma zuo ike mana di ya na ndi ọgbọ ya ga-anoro malitekwa inu mmanya. Ka oge na-aga, ha ga-amalite nyebe ya onyinye di iche iche ha jiri luro ya nwunye, dika ego, akwa, okuko, ji, ma ndi na-ebunye ya mmanya. Ha ga-emere ihe ndi a baa

na nderi. Oge ahụ ka onye na-alụ nwaanyị ga-aba n'ime ụlọ ya nwụta oke ọkpa chara acha aka ọkpọ na-aba n'imi (zuru ihe e ji ọkụkọ eme) gbuoro ha. Ọkụkọ ahụ o gburu ka a na-akpọ ọkụkọ nderi. Ha ga-esi anụ ọkụkọ ahụ ozigbo. Ha tasịa anụ ọkụkọ ahụ, ha kelee onye ha bịara be ya, ha alaa.

4.2.4 Ibuna Ego

Ibuna ego bụ ụbọchị Eke ka e ji eme ya. Dịka anyị kwuru na mbụ, ọ na-abụ a gbaa aja ụbọchị Nkwọ, ụbọchị Eke e bulaa ego. O kwere ghotá na mgbe emume igba aja na-aga n'ihu, ndị mmadụ na-etu di na nwunye ego. Onye na-eji ego nke nwaanyị di iche ebe onye na-eji ego nke nwoke dikwa iche. Ego niile nke nwaanyị nwetara bụ nne ya ka a ga-ebunara ya. E nwere usoro e ji eme nke a. Nwoke luru nwaanyị ga-agwa ndi ọgbọ ya ha niile si n'otu ụmụna tinyere ụfọdu ndi ada. O ga-akpọ onye egwu wee gaa. A na-eme ya n'oge uhuruchi, ọ kuo ihe dika elekere anọ, ya na nwunye ya na ndi so ha aga ga-amalite gaba be ọgọ ya. Ya na nwunye ya ga-eyi otu udi akwa. Onye egwu ga na-agu egwu oge ha na-aga. Ha ruo ebe ahụ, a ga-enye ha oche cheere ha oji. A ga-enyekwa ha ihe oriri na onunụ. Mgbe nke a gasiri, ha ga-ebunye ọgọ ha ego ha bu wee bja, kelee ha ma laghachi. Oge ha ruru be ya, ọ ga-enye ndi enyi ya mmanya ha ga na-anu ruo oge ha ga-ala.

4.3 Ntucha Isiokwu site n'Atutu Usoro Ezinaulo

Murray Bowen (1950) kowara alum di na nwunye di ka ihe na-eduba mmadu n'inwe ezinaulo. Nke a dabara na nkwenye ndi Igbakwu n'ihe gbasara inwe ezinaulo. Ndi Igbakwu hutara ilu di na nwunye di ka uzọ ziri ezi nwoke na nwaanyị si enwe ezinaulo nke aka ha.

Atụtụ usoro ezinaulọ na-akọwa na alụm di na nwunye nwere usoro. Dị ka nchọputa e mere siri di, ndị Igbakwụ nwere usoro ha si alụ nwaanyi. Alụm di na nwunye abughị ka o si masị onye. O nwere ihe ndị a na-ebu ụzọ eme tupu ihe ndị ọzọ esote. Ọ bụ nwoke tozuru oke na-alụ nwaanyi n'Igbakwụ. Ọ bụ na nwoke kpata ego na akụ na ụba ndị ọzọ, ọ ga-eme ka nne na nna ya mara na agụ inwe onye inye aka na-agụ ya. Ọ bụ nne na nna ya ga-atuziri ya aka di ka omenala ndị Igbakwụ siri di. N'Igbakwụ, usoro e si alụ di na nwunye gụnyere: ichota onye a ga-alụ, iba ohia ajuju, iku aka, ikpoga ego, igba aja, ibuna ego dg. A na-agbaso usoro a iji hụ na e mejoghị mmụọ nwe ala na ndichie.

Atụtụ usoro ezinaulọ na-ekwu na alụm di na nwunye na-agbado ukwụ na nkwekorita nwoke na nwaanyi hụrụ onwe ha n'anya. N'obodo Igbakwụ, ọ bụ nwoke na nwaanyi hụrụ onwe ha n'anya na-alụ di na nwunye. N'oge gboo, e wezuga ilu di na nwata nke e si n'iwunye ego n'okù eziputa, ọ bụ na nwoke tozuru ilu nwaanyi achota onye ọ choro ilu, a na-enye nwagboghọ ahụ oge iji kwuo uche ya banyere nwoke nwere mmasị ilu ya. Ọ bụ eziokwu na mgbe ufodu na nne na nna nwere ike ichotara nwa ha nwoke nwaanyi; mana ọ ga-aburiri ndi huru onwe ha n'anya.

Ihe ọzọ putara ihe banyere atụtụ a bụ na a na-enwe onye akaebe n'alụm di na nwunye. Onye akaebe bụ onye maara ihe banyere ezinaulọ na-achọ iba n'alumalụ di na nwunye nke oma. Ọ bụ na e nwee nsogbu daputara n'eteiti di na nwunye, ọ bụ onye/ndi akaebe ga-agba mbọ hụ na e doziri okwu ahụ. Dị ka nchọputa e mere siri gosi, tupu e mewe mmemme ilu di na nwunye n'Igbakwụ, a na-enwe ndi akaebe

n'akukū nke nwoke na nke nwaanyi. O bu ndi akaebe na-anọ n'etiti ezinaulo abuo na-achọ ibu ogo. Oru ha bu ihu na e mere ihe niile gbasara ilu nwaanyi n'usoro kwesiri ekwesi tinyere ihu na udo di n'etiti ezinaulo ndi na-ago ogo.

Atutu usoro ezinaulo na-ekwukwa na alum di na nwunye enweghi nkewapu nke di na nwunye ma o bu ezinaulo. Nke a dabara na nkwenye ndi Igbakwu banyere ilu di na nwunye. Ha hutara ilu di na nwunye dika ihe di omimi nke naani ihe nwere ike ikewa di na nwunye bu onwu. Nke a mere na mgbe obula nsogbu daputara n'etiti di na nwunye na a na-agbalisi ike idozi ya ka di na nwunye ghara igbasa. Nke a di nnukwu mkpa n'ihi na mgbasa ezinaulo na-ebute nnukwu nsogbu n'etiti ezinaulo abuo na-ago ogo.

4.4 Mgbanwe Batara n'Alum Di na Nwunye n'Igbakwu

Obibia ndi ocha wetara nnukwu mgbanwe n'alum di na nwunye n'Igbakwu. Ka e si eme ya oge gboo abuchakwaghi etu e si eme ya ugbu a. Obibia uka na agumakwukwo mere na otutu mmadu anaghi emechazi ufodu omenala etu e si eme ya n'oge mbu. Ufodu n'ime mgbanwe ndi a bu:

Tupu nwoke achoo ilu nwaanyi n'oge gboo, ndi be ha ga-atu aro saa anya na mmiri chotara ya onye o ga-alu. Mana o dighizi etu ahu oge ugbu a. Umụ nwoke ufodu na-eji aka ha chota onye ha ga-alu ma o bu nwaanyi agbakwuru nwoke si na o bu di ya. Ha ga-agbanye onwe ha mgbanaka tupu ndi muru ha amara ihe na-aga.

Oge gboo, nna ezinaulo na-eji mmanya ngwo, gozie ya, nye nwa ya ka o gosi ohanaeze di ya, mana taa, o buzi mmanya

otobiriḅiri ka a na-enye nwaanyi tḅmadi ndi na-eje uka ka o jiri gosi onye bu di ya.

Oge gboo, nwaanyi itḅta ime mkpuke bu aru mana taa ime mkpuke diḅi ka omenala. Egwu a na-agba oge ugbu a bu na onye tḅta ime mkpuke o luḅ di n'oge. Nke a meziri ka umu agboghḅia malite itinye aka n'ihe ojoo di iche iche.

Oge gboo, a na-eme ihe n'isi nwaanyi tupu o zaba nwunye mmadu mana ugbu a, umu agboghḅo ufodu na-alakwuru nwoke biri be ya na-aza nwunye ya n'emeghi ihe obula n'isi ya. Nke a mere na o nweghi ihe e ji nwaanyi kporo ugbu a.

Oge gboo, o nweghi akwukwo ebe a na-edeputa ihe niile a ga-eme n'isi nwaanyi, nwoke na-eme ihe di ka aka ha ya mana ugbu a, akwukwo a na-edeputa ihe niile a ga-eme n'isi nwaanyi ga-ejuputa ihu akwukwo olenaole. Nke meziri na o di ka a ga-asị na nwaanyi bu ngwa ahia e ji enweta ego. O dizikwa ufodu ndi nne na nna ka nwa ha luḅ di taa ya gbalata echi. Nke a bu n'ih i ego ha si na alum di nwa ha nwaanyi enweta.

O nweghi ihe di ka igba akwukwo n'oge gboo. Ihe putara ihe bu igba nkwi mana taa, o buru na a gbaghi akwukwo mara na ndi ahụ amaghi nke ekwe na-aku.

N'oge gboo, o na-abu onye mee ihe n'isi nwunye ya a kponye ya nwunye ya mana taa, ogo ga-agazu ihe di ka ugboro ato tupu o kporo nwunye ya. Mgbe gboo, o nweghi ihe di ka ihu onu n'isi nwaanyi, nwoke na-eme di ka akpa ya ha. Mana ugbu a, ndi muru nwa na-agwa nwoke ego ole o

ga-akwụ n'isi nwa ha nwaanyi ọkachasi ma ọ buru nwata nwaanyi gurụ nnukwu akwukwo.

Ọbibia ndi ọcha mere ka ihe a na-eme n'isi nwaanyi bawanye. N'oge gboo, ọ na-abu nwoke mee ego n'isi nwaanyi ọ buru onye lugoro nwaanyi. Mana ọbibia ndi ọcha mere ka ndi mmadu mara ihe a na-akpo ide ihe a ga-eme n'isi nwaanyi n'akwukwo. Ọ bu ndi ọcha weteere anyi iyi akwa nke so n'otu ihe oke onu oge a na-eme mmemme alum di na nwunye. Achicha Bekee, uwe mwuda ọcha nke nwaanyi na-agba akwukwo na-eyi, ihe ndi a bu ihe dara oke onu ahia.

A bia n'etiti ndi uka Kraist, a na-enwekari nghotahie mgbe ufodu gbasara ihe ndi a ga-eme na ndi a gaghị eme. N'oge a na-eme mmemme alum di na nwunye, ha na-akwudosi ike na a ga-ebute naani mmanya otobiribiri, ebe umunna ga na-ele anya mmanya na-aba n'anya. Ha na-akwudosisikwa ike n'ufodu omenala ndi a gaghị eme na ndi a ga-eme. Ihe ndi a na-ebute nnukwu ndorondoro n'etiti ndi uka Kraist na umunna.

N'oge gboo, alum di na nwunye kara nwee ugwu na nsopuru karia ugwu a. Omenala di iche iche a na-emegasi n'alum di na nwunye mgbe gboo na-eme ka nwaanyi na-enwe nsopuru ebe di ya no. Mana ugwu a, ọ dichazighi etu ahụ. A maghizi nwaanyi na nwoke onye nwe ulo n'ih ike agumakwukwo na mwamanya. Nke a mere ka nwaanyi ree ugwu ya n'ebe di ya no. Ihe nwere ike iweghachite ugwu a azu bu nwaanyi idobe onwe ya n'okpuru di ya na imara oru ya n'ezinaulo di ka nwunye maka na oge nwaanyi na-akwanyere di ya ugwu ka ọ na-akwanyere onwe ya.

A gbasoghị ọdinala ndị Igbakwụ n'ihe gbasara ilu di na nwunye na-eweta nsogbu n'ezinaulo ufođu di ka igba alukwaghim. Igba alukwaghim bu nwoke igbahapu nwunye ya ma o bu nwaanyi igbahapu di ya ga luo onye ozo. Nke a na-aputakarị oge e mezughị omenala n'isi nwaanyi di ka obodo nabatara iji buru nwunye mmadu. O bu omenala ndi a ga-eme ka alum di na nwunye buru ihe ziri ezi n'anya ndi mmadu. Mana oge ugbu a, ufođu ndi otu Kraist na-ahapu ime omenala ufođu nke na-ebute oghom di ka amutaghị nwa ma o bu onwu erughị eru.

Mgbe gboo, ndi Igbakwụ kwenyesiri ike na mmemme alum di na nwunye igbaso uzọ odinala na-ewetere ha omumu na uba mana ugbu a ndi mmadu, okachasi ndi uka kporo nke a ihe efu, ha kwenyere na omumu na uba si n'aka Chineke.

Nwoke nwere ike ilu nwaanyi ato ma o bu kari n'oge gboo. Oge nwoke luru otu nwaanyi, site n'amara Chineke o ga na-abawanye uba. Oge ahụ, o choputa na otu onye agaghị enwe ike ilekota akunauba ya anya, o gaa luo nwaanyi ozo. O ga-eme nke a site na nkwekorita ya na nwunye ya nke mbu. Mana ugbu a, nwoke jiri aka ya gwa nwunye ya na ya choro ilu nwaanyi ozo, o ga-ekwu mmuo chiri ya ozu ubochi ahu. Tupu o mara ihe na-eme, nwunye ya ga-akpokọ umunne ya niile ka a mara ma isi adizikwa ya mma. Oge gboo, a na-alu otutu nwaanyi; muo otutu umu ma birikwa n'udo. Nwoke gbuo anu, o keere ya ezinaulo ya; onye obula e were nke ya n'obi ocha. Mana ugbu a, n'agbanyeghi na umuaka niile a mutara sitere n'aka otu nwaanyi, ha agaghị adikwa n'otu.

Mgbanwe ọzọ metụtara ndị na-eso akwadebe maka ilu nwaanyi. N'oge mbu, o bu ndi niile metutara nke nwoke na nke nwaanyi na-ejikọ aka onu mee ihe niile e kwesiri ime eme. N'oge ugbo a, a na-atukari egwu ndi osochiegbu ma o bu anya ufu na-arizi ibe ya elu na ndu ndi Igbo, ya mere na nwoke na nwaanyi nwere ike chorọ ndi enyi ha si ebe di iche iche gbaa onwe ha gburugburu ka ndi metutara ha ghara ibia nso.

4.5 Uru na Oghom sitere na Mgbanwe Batara n'Alum Di na Nwunye n'Igbakwu

E nwere uru na oghom sitere na mgbanwe batara n'alum di na nwunye n'Igbakwu. O bu eziokwu na mgbanwe ufodu batara n'alum di na nwunye bara uru mana e nwere ufodu oghom mgbanwe ndi a wetere. A ga-ebu uzọ ziputa uru mgbanwe ndi e meturu aka n'elu. Ufodu n'ime uru ndi a bu:

Ufodu omenala di ka nke iwunye ego n'oku adikwaghi etu o di na mbu. Nke a na-eme na n'oge ugbo a, nwata nwaanyi nwere ohere itozu etozu wee luo di.

A nakwaghi amanye onye obula ilu onye abughi obi ya.

Oghom

Otu n'ime mgbanwe batara n'alum di na nwunye bu na ndi ntorobia anaghi agbasochazi usoro e si alu nwaanyi n'oge gboo n'ihina o di ha ososo. Ufodu anaghiaju ese otu o kwesiri; nke a bu oghom n'ihina o na-ewete nghotahie na esemokwu nke na-ejedebe n'igba alukwaghim.

Ihe a na-eme n'isi nwaanyi na-akarizi akari nke na-eme ka ufodu umu okorobia na-etinye aka n'ihe ojoo ebe ha na-achọ ka ha mee ihe ibe ha mere. A na-enwekwa esemokwu n'etiti ndi ogo n'ihie e nweghi ezi nkwekorita banyere ihe ndi a ga-eme na ihe a gaghie eme.

Oghom ozo mgbanwe ndi a ruturu aka butere bu na o na-eme ka umu agboghọ na-aturu ime mkpuche iji luta di ngwa ngwa. Nke a bu aru n'oge gboo mana taa e ji ya ama aka. Ufodu umu agboghọ anaghie echezi ka e mezue ihe niile e kwesiri ime n'isi ha tupu ha alakwuru nwoke. Nke a mere na a bia n'Igbakwu taa, a ga-ahu umu nwaanyi bi be nwoke mta umu olenale mana nwoke emebeghi ihe obula n'isi ha.

Oghom ozo bu na mgbanwe ndi ahụ na-eme ka omenala ndi Igbakwu na-anwu n'ike n'ike n'ihie na otutu ndi Igbakwu na-enomi omenala ndi obodo ozo.

5.1 Nchikota

A malitere nchocha a site n'ileba anya n'ihie bu omenala. A chọputara na omenala bu ihe ndi na-eme, otu ha si adi ndu, ihe ndi na-eri na ihe ndi na-etinye n'ahu na otu ndi si eji ejiji, ihe e jiri mara ndi di ka mba, abụ ndi na-abu, egwu ndi na-ete, omume na agwa ndi na-akpa. Ilu di na nwunye (alumulụ) bu otu n'ime omenala e ji mara ndi Igbo. Nchoputa gosiri na alumulụ di okputorokpu nke bu na o malitere mgbe Chineke kechara uwa kee mmadu. N'ihie nke a, alumulụ bu otu omenala uwa niile tinyere ndi Igbo nabatara. Nchocha a lebara anya n'alumulụ di ka e si eme ya n'Igbakwu. A kowara ndi bu ndi Igbakwu ma kowaa ihe ndi gbara okputorokpu gbasara alumulụ n'Igbakwu.

N'ikpeazu, a chọputara ndjiche di n'etiti alum di na nwunye n'obodo Igbakwu di ka e si eme ya n'oge gboo na n'oge ugbo a. Nchọputa gosiri na uka na oke agumakwukwo ewetala nnukwu mgbanwe n'alum di na nwunye n'Igbakwu nke bu na a na-ahapuzi omenala ufodu e kwesiri ime mgbe a na-alu nwaanyi. Nke a putara na o bughizi ka e si eme ya n'oge gboo ka e si eme ya ugbo a. A chọputakwa na oghom so mgbanwe ndi batara n'alumalu n'Igbakwu kariri uru so ya.

5.2 Aro Nchocha

Site na nchoputa di iche iche e mere, a hutara mkpa o di ichekwaba omenala Igbo n'ih na omenala ndi bu njirmara ha. Omenala ndi ocha wetaara anyi bu di ka ha si eme ya be ha, mana tupu ndi ocha abia, e nwere usoro ndi Igbo si eme emume di iche iche nke ha kwekoritara na ya nke e kwesighi ka e chefu. Aro nchocha bu ndi a: Ndi guruguru akwukwo na ndi uka kwesiri imata na a nagh akwanye mmadu ime omenala amasighi ya. Ndi nwere nkwenye n'omenala Igbo kwesiri ka ha jiri nwayoo na-akowara ndi mmadu maka omenala ufodu iji mee ka obi ha gbanwee n'ih na uwa asaala anya ugbo a; ndi guruguru akwukwo kazi ndi agughu n'onuogu. N'ih nke a, ndi kwenyere n'uka ga-akakwa ndi kwenyere n'omenala n'onuogu. Ndi Igbakwu kwesiri itinye iwu ga na-achi mmemme alum di na nwunye, o bughu etu masiri onye o na-eme. Ha kwesikwara ikwalitekwa alumalu n'obodo Igbakwu site n'itinye ya n'igwe okwu redio na ihe onyonyo n'udi di iche iche ka mba ndi ozo abughu ndi Igbakwu mata ma mutakwuo ihe site na ya. Nke a ga-enye aka n'ikwalite omenala Igbakwu.

Ọzọ dị ka ibe ya bụ na e kwesiri idetu ihe gbasara alım di na nwunye n'Igbakwu n'akwukwo ka o ga-abu nwa tote o tokwuru ya. Nke a ga-eme ka ndi guru akwukwo a matakwuo ihe gbasara alım di na nwunye di ka e si eme ya n'Igbakwu.

Ndi nne na nna kwesiri ka ha na-akuziri umu ha omenala ha mgbe ha di na nwata, ka o ga-abu ha too, ha agbasoo ya nke oma. Ndi Igbakwu kwesikwara ka ha gbadosie ukwu ike na nkwenye ha mgbe gboo di ka ndi a: E jighi ego alu nwaanyi; a naghị ahụ nwaanyi onu na o bughị ngwaahia. E lee anya n'akwukwo nsọ (Jenesis.1:27), Chineke kesiri Adam wee nye ya nwaanyi ga na-enyere ya aka n'akwughị ugwo obula. Otu a ka o kwesiri idikwa n'ụwa a; ikwu ugwo n'isi nwaanyi bu agbasoghi iwu Chineke.

5.3 Mmechi

Emume alım di na nwunye bu nnukwu mmemme n'ala Igbo gbaa gburugburu nke gunyere obodo Igbakwu. Nke a putara na emume alım di na nwunye bu oke ihe burukwa mmemme na-ejikọ nwoke na nwaanyi, ezinaulo na ezinaulo. O bu mmemme di elu n'ala Igbakwu nakwa nke ha na-akwanyere ugwu. Ebe ndi Igbakwu nwere nkwenye na mmemme alım di na nwunye na-ewetere ha omumu na uba, ha kwesiri isa anya na mmiri n'ihe gbasara usoro e si eme ya. O di mkpa ka ndi okenye Igbakwu gbadosie ukwu ike n'ala hu na omenala ilu di na nwunye kwudosiri ike iji gbanari ngwarangwara omenala nke e nweghi uru o bara.

Edensibija

- Arinze, F.A. (1970). *Sacrifice in Igbo*. Ibadan University Press.
- Arthur, P. (1953). *Survey of African Marriage*. London: Oxford University Press.
- Ekweakor, C. C. (1998). *Omenala na Ewumewu Igbo*. Africana First Publishers.
- Emenanjo, E. N. (1981). *Igbo maka Junio Sekondiri* . Ibadan: University Press.
- Eze, P. C. (2004). *Sociology of the family*. Enugu: John Jacobs Classic Publishers.
- Giddens, A. (2003). *Introduction to Sociology*. London: Noton New York.
- Hall, M.C. (1981). *The Bowen Family Theory and Its Uses*. New York: Jason Aronson.
- Marshall, G. (1994). *Oxford Concise Dictionary of Sociology*. New York: Oxford University Press.
- Nze, A. I. (2010). *Nchikota Akwukwo maka Ule Sini Sekondiri*. Mis-Fav Publishers.
- Ogbalu, F. C. (1981). *Ndu Ndi Igbo (The Life of Igbo People)*. Onitsha: Varsity Press.
- Onwuejogwu, A.M. (1981). *An Igbo Civilization: Nri Kingdom and Hegemony*
- Uchendu, V. (1965). *The Igbo of South East Nigeria*. London: New York.